

Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome

Meistaru iela 10-502, Rīga, LV-1050, tālr. 27343432, e-pasts seplp@seplp.lv, www.seplp.lv

Rīgā, 19.12.2024.

Nr. 32/6-3

Atzinums par 2024. gada 30. novembrī Lsm.lv publicēto komiksu “Ziemas pasaka: Par gaismu”

2024. gada 5. decembrī Latvijas sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons (turpmāk arī – ombuds) ir saņēmis [...] (turpmāk – Iesniedzējs) iesniegumu (turpmāk – Iesniegums), kurā pievērsta uzmanība Latvijas sabiedrisko mediju vienotajā portālā Lsm.lv (turpmāk – LSM.lv) 2024. gada 30. novembrī publicētajam komiksam “Ziemas pasaka: Par gaismu” (<https://www.lsm.lv/raksts/arpus-etera/komiksi/30.11.2024-ziemas-pasaka-par-gaismu.a578291/>).

Iesniedzējs vēršas pie ombuda, lai noskaidrotu, vai šādā komiksa formā *veidotā karikatūra atbilst sabiedrisko mediju darbības pamatprincipiem, kas uzskaitīti Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma 3.pantā, t.sk. augstām ētikas un kvalitātes prasībām.*

Lai izvērtētu Iesniegumā lūgto, ombuds no 2024. gada 5. decembra līdz 2024.gada 16. decembrim:

- iepazīnās ar Iesniegumā minēto LSM.lv komiksu “Ziemas pasaka: Par gaismu” (turpmāk – Komikss);
- 2024. gada 9. decembrī nosūtīja rakstiskus jautājumus VSIA “Latvijas Televīzija” (turpmāk – LTV) galvenajai redaktorei Sigitai Roķei un 11. decembrī saņēma atbildes uz tiem.

Izvērtējot Iesniegumu, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons

konstatē:

[1] Iesniedzējs lūdz izvērtēt un sniegt atzinumu par LSM.lv publikācijas atbilstību Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma (turpmāk – SEPLPL) 3. pantā noteiktajiem sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības pamatprincipiem.

Ombuda ieskatā izvērtējamā Komiksa kontekstā vislielākais analīzes fokuss būtu liekams uz šiem diviem sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības pamatprincipiem:

- (3) *Sabiedriskie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi savas programmas un pakalpojumus veido atbilstoši **augstām ētikas un kvalitātes prasībām**, nodrošinot žurnālistikas izcilību un ievērojot visaugstākos starptautiskos profesijas un kvalitātes standartus.*
- (8) *Sabiedriskie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi stiprina **vispārēju cieņu pret dažādām sabiedrības grupām**, veicina to savstarpējo aizspriedumu mazināšanos, dzimumu līdztiesību un vienlīdzīgu attieksmi pret visiem sabiedrības locekļiem, sevišķi pret personām ar invaliditāti.*

[2] LSM.lv publikācijā par Komiksu ir atrodama šāda informācija: *Šoziem mākslinieks Rupucinskis piedāvā komiksu sēriju "Ziemas stāsti". Katru nedēļas nogali tiks publicēts viens komikss par ziemu Latvijā un latviešiem ziemā. Kā Komiksa autors ir norādīts karikatūrists Rupucinskis.*

Komiksa saturu veido tēva saruna ar bērniem, kuras ievadā bērni lūdz tēvam pastāstīt Ziemassvētku pasaku: *Kaut ko gaišu! Par svecēm! Un par mūsu ģimeni!* Turpinājumā tēvs izstāsta par vectēva saslimšanu, kas tika atrisināta, izmantojot *burvju svecīti*. Svecītes tematika tiek turpināta, Komiksa noslēgumā tētim atgādinot bērniem iedegt Adventes vainagā pirmo svecīti.

[3] LTV galvenā redaktore Sigita Rože, atbildot uz ombuda 2024. gada 9. decembrī uzdotajiem jautājumiem, sniedz šādu skaidrojumu:

1) par komiksu sērijas veidošanas ideju, mērķiem, uzdevumiem un tā sabiedrisko nozīmi:

Karikatūra un humoristiski zīmējumi ir ļoti sena mediju vēstījuma forma, kas nevairās arī no satīrā bieži sastopamiem pārspīlējumiem, spēcīgas groteskas, "melnā humora" un citiem paņēmieniem. Un katrs uz šādu vizuālās komunikācijas vēstījumu reaģē no sava subjektīvā skatupunkta atkarībā no izglītības līmeņa, individuālajām morāles un ētikas normām, uzskatiem un citiem faktoriem, turklāt vizuāli vēstījumi tiek uztverti daudz emocionālāk.

Līdz ar to mākslinieka radošās izpausmes var piedzīvot diametrāli pretējas un negaidītas uztveres transformācijas.

Konkrētā satura vienība nepretendēja uz politisku vai citu satīru, tas tika veidots kā humoristisks zīmējums tai auditorijas daļai, kas patērē šādu saturu, apzinoties, ka karikatūras, humoristiski zīmējumi, skeči ir īpašas satura formas, kas nav ziņa, analīze, komentārs u.c., kur ir atšķirīgas redakcionālās prasības.

Mākslinieka iecere bija veidot komiksu sēriju “Ziemas stāsti” “par ziemu Latvijā un latviešiem ziemā”. Autora iedvesmas pamatā bija vārdu, notikumu ar pārnestu nozīmi vizualizācija, pārsteidzot un raisot smaidu.

Redakcionāli šāds koncepts tika apstiprināts, lai papildinātu LSM.lv saturu Latvijas tumšākajā periodā ar izklaidējošu publikāciju sēriju.

2) par Komiksa mērķauditoriju un vēstījumu:

LSM.lv galvenā redaktore Marta Cerava: “Vizuālais stāstniecības žanrs ir izaicinājumu pilns. Humors ir svarīgs sociāls fenomens un mums kā sabiedriskajam medijam šķita svarīgi turpināt pārstāvēt arī šo komunikācijas veidu. Humors ir dažāds, LSM lietotāji ir dažādi, kas atšķirīgi var uztvert humoru, attiecīgi katram “Ziemas pasakas” novērtētājam var rasties cits skaidrojums, kas ir tas ir, ko viņš redz. Tas var, kādam šķist veiksmīgāks vai neveiksmīgāks joks, bet citam atgādinājums – arī aukstajā laikā jāturpina kustēties, jo īpaši vīriešiem, kuru veselības jautājumi, kā liecina statistiska, joprojām Latvijā ir problēma. Komiksu, karikatūru zīmētāji parasti neaizraujas ar skaidrojumu par atspoguļoto, bet cer, ka viņu veikums būs saprotams no radītā. Taču taujāts par sērijas pirmā komiksa vēstījumu mākslinieks teic: “Tētis burvīgi pavada laiku ar bērniem. Viņam rokā ir grāmata, nevis telefons. Bērni grib klausīties tēti, jo pazīst viņu kā labu stāstnieku, tāpēc lūdz pastāstīt pasaku. Mamma nav kadrā, bet var iztēloties, ka arī viņa ir tepat tuvumā. Tētis, vecais jokdaris, zina, ka ir sveces, kuras deg, un ir medicīniskie līdzekļi, kuri sarunvalodā arī tiek saukti par svecēm. Tētis pastāsta bērniem atgadījumu ar opi, un, runājot par tām svecēm, atceras, ka ir jāiededz arī pirmā svece Adventes vainagā.”

Tātad šoreiz komikss tēta joku žanrā, kas var būt jocīgs, neloģisks, absurds. Un pat kādiem šķīst nesmieklīgs, dusmas izraisošs, bet citiem arī smaidīgs, ik vakara bērnu dārza jokus atgādinošs.

Mums katram ir sava pieredze, zināšanas, skatījums uz dzīvi un vērtības, līdz ar to uzzīmēt un uzrakstīt tā, lai ikvienā raisītu smaidu, ir teju neiespējamā misija. Arī Rupucinskis piekrīt: “Nekad nav tā, ka joks patīk pilnīgi visiem. Dažiem tas šķiet tikai nesmieklīgs, daži no sirds apvainojas.”

3) par Komiksa redakcionālo izvērtēšanu:

LTV galvenā redaktore norāda, ka 2024. gada 30. novembrī publicētais komikss “Ziemas pasaka: Par gaismu” (...) nepārkāpj Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likumu.

Konkrētā satura vienība neaizskar un nenodara kaitējumu kādai mazaizsargātai vai viegli ievainojamai sabiedrības grupai, pret kuru jāizturas ar īpašu uzmanību.

Izvērtējot konstatēto, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons
secina:

[4] Iesniegumā minētā LSM.lv publikācija ir vērtējama kā komikss, kas paredz, ka tā izvērtējumā ir nepieciešams apvienot gan karikatūras vizuālo vēstījumu – humoristisku un ironisku, kas kariķē jeb pārspīlētā un komiskā veidā attēlo konkrētās personas un notikumu, gan arī tās sniegto tekstuālo informāciju, kuras vizualizācijai ir izmantoti iepriekš minētie karikatūriskie zīmējumi.

Izvērtējot publikācijā sniegto tekstuālo informāciju un to vizualizējošos attēlus, kā arī ņemot vērā LTV galvenās redaktora atbildēs sniegtos skaidrojumus par komiksa ideju, mērķiem, uzdevumiem un komiksa autora iecerī, ombuds secina, ka komikss ir iecerēts kā humoristiska publikācija, kā joks.

Joks kā valodas spēle un retorisks paņēmiens ir stāstījums, kura negaidītais, iepriekš neparedzamais iznākums (fr. *pointe* – “spice” – runas retoriskā figūra, kā pārsteidzošs secinājums) izsauc joka adresātā pozitīvas emocijas, kas fiziski izpaužas kā smaids vai smieklis, un kuru pamatā ir atvieglojuma sajūta par paradoksālās situācijas labvēlīgu atrisinājumu. Jāņem vērā, ka tie paši neirofizioloģiskie procesi, kuru rezultātā, kā reakcija uz joku, uztvērējā rodas pozitīvas emocijas un atvieglojuma sajūta, var vest arī pie pretēja rezultāta – negatīvām emocijām, tādām kā neapmierinātība, dusmas, sašutums un apdraudējuma sajūtas. Negatīvās emocijas var izsaukt galvenokārt (bet ne tikai) tas, ka adresātam nav pieņemama pati jokā izteiktā paradoksālās situācijas konstrukcija vai piedāvātais tās atrisinājums, jo viens vai otrs ir pretrunā ar viņa pieredzi un pārliecībām. Šādos gadījumos mēdz teikt, ka “joks ir nevietā”, “par to nejoko”, “tas nav smieklīgi”. Tāpēc kritiski svarīgs ir joka un tā izteikšanas konteksts – kas vienā situācijā šķiet smieklīgs, citā smieklus neraisa.

Lai saprastu šī Komiksa (kā joka) smieklus raisošo kontekstu, lasītājam ir jāspēj uztvert, ka komiksa varonis “tēvs”, it kā tieši runājot ar bērniem, īstenībā zemtekstā sniedz vēstījumu tiem pieaugušajiem (pirmkārt, jau Komiksa lasītājiem), kuriem, atšķirībā no bērniem, ir zināma papildu informācija, kas šo zemtekstu vispār ļauj uztvert (informācija par noteiktām veselības problēmām

un to ārstēšanas metodēm). Tādējādi komiksā tiek atainoti divi paralēli vēstījumi (dubultā runa) – viens, kas adresēts bērniem, un otrs, kuru var saprast tikai pieaugušie. Tieši šī dubultās runas struktūra arī rada komisko efektu, kad “tēvs” it kā stāsta vienu, bet “zinošie klausītāji” uztver stāsta paslēpto saturu. Domājams, ka daudziem vecākiem šāds stāstīšanas paņēmiens ir labi pazīstams.

Tādējādi šo komiksu var uztvert kā joku tikai tad, ja tiek uztverts dubultās runas konteksts. Tā uztveri var veicināt stāstījuma vizualizācija. Fakts, ka daļa LSM.lv lietotāju nav šo joku sapratuši un secīgi – nav uztvēruši komiksu kā joku, norāda uz to, ka vizualizācijas savu atbalstošo funkciju pilda nepilnīgi un tādējādi komikss ir vērtējams kā neveiksmīgs. Joks netika saprasts.

[5] Joka mērķis ir izraisīt smieklus par kādu personu vai situāciju, tādējādi joks ir vēršanās pret kādu personu vai situāciju. Šī rīcība var izpausties dažādi. Ar joku var labvēlīgi pasmieties par kādu, bet var arī ļauni izsmiet, ņirgāties, pazemot, noniecināt. Robeža starp vienu un otru ir grūti definējama, jo to nosaka ikreizējā joka recipienta uztvere, kuras pamatā ir joka uztvērēja individuālā pieredze, intereses, vajadzības, mērķi un aktuālās attieksmes gan pret joka tēmu, gan pret stāstītāju. Pieļaujamo robežu noteikšanā tiek ņemta vērā arī konkrētā joka izteikšanas situācija un šīs rīcības nodoms jeb recipienta aktuālā interpretācija tam, ko joka izteicējs ir vēlējis ar joku panākt. Tas viss veido sarežģītu nosacījumu kopumu, kas ir pamatā joka pieņemšanai vai nepieņemšanai. Šo komplekso un komplicēto joka sociālās akceptējamības nosacījumu dēļ sabiedrībā pieņemtās pieklājības normas mēdz nepieļaut jokošanu par tām sabiedrības grupām, kuras jūtas apdraudētas dēļ savas grupas piederības. Un tas ir ne tādēļ, ka par šīm grupām nedrīkstētu jokot, bet gan tāpēc, ka sarežģīti noteikt robežu starp labvēlīgu jokošanos un ļaunprātīgu noniecināšanu situācijā, kad kāda grupa jūtas sociāli apdraudēta, daļas sabiedrības nepieņemta, diskriminēta.

Sabiedrisko mediju redakcionālās vadlīnijas nosaka to, ka nav pieļaujama kādas sabiedrības grupas diskriminācija, balstoties aizspriedumos un stereotipiskos pieņēmumos, ka sabiedriskajiem medijiem *ar īpašu uzmanību ir jāizturas pret mazaizsargātām un viegli ievainojamām sabiedrības grupām, lai ar savu darbību nenodarītu kaitējumu tām un veicinātu šo grupu pārstāvju drošības sajūtu.* Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma 3. pantā noteiktie sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības pamatprincipi ietver sevī arī ētisko prasību *izturēties ar cieņu pret dažādām sabiedrības grupām un veicināt to savstarpēju aizspriedumu mazināšanos.*

Ombuda vērtējumā Komikss varētu aizskart un radīt apdraudējuma sajūtu divām sabiedrības grupām:

- 1) hemoroidālās slimības pacienti. Šī veselības problēma, kuru veicina mazkustīgs dzīves veids, nepārdomāta diēta un kaitīgi ieradumi, ir sabiedrībā plaši izplatīta un sava delikātuma dēļ – nereti ir dažādu jokū un anekdošu objekts. Tomēr ombuda vērtējumā šīs slimības pacienti nav mūsu sabiedrībā stigmatizēti tik lielā mērā, ka būtu uzskatāmi par mazaizsargātu un viegli ievainojamu sabiedrības grupu. Turklāt šī sociālā grupa nav stingri segregēta, katrs indivīds var nonākt tajā.
- 2) Ziemassvētku tradīciju kopēji. Īpaši Ziemassvētku kristīgas tradīcijas ievērotājiem varētu rasties pamatoti iebildumi par Komiksa satura piesaisti Ziemassvētkiem – *Tēt! Pastāsti mums Ziemassvētku pasaku! Kaut ko gaišu! Par svecēm! Un par mūsu ģimeni! [..] Kā reiz ir laiks iedegt Adventes vainagā pirmo svecīti!*

Stāsts par rektālo svecīti smieklīgs var likties tikai tiem, kuri, kā jau tika izklāstīts iepriekš, pamana šī stāstījuma dubulto struktūru. Savukārt, ņemot nost šo dubultās runas kontekstu un pievienojot Ziemassvētku kontekstu, šis stāstījums var radīt tradīciju *zaimojošu* iespaidu, kā *nievīgas, pulgojošas attieksmes izrādīšanu pret to, kas kādam svēts, dārgs* (skat. <https://tezaurs.lv/zaimo%C5%A1ana:1>).

Nenoliedzami, ka uz Komiksu kā joku var tikt attiecinātas zemākas tolerances prasības, nekā tas būtu žurnālistiska teksta gadījumā, tāpēc noteicošs šeit ir Komiksa autora motivācijas izvērtējums. Ombuds nerada apstiprinājumus pieņēmumiem, ka autora nodoms būtu bijis noniecināt Ziemassvētku tradīcijas, aizskart un aizvainot šo tradīciju kopējus. Ombuds pieļauj, ka Komiksa autors neiedomājās vai neaizdomājās par kādas sabiedrības daļas saasinātas uztveres iespēju, neņēma vērā tās paaugstināto jūtīgumu un emocionalitāti, īpaši, situācijā, kad vienā vēstījumā tiek savienotas proktoloģiskas problēmas ar Latvijas sabiedrības identitātes pamatā esošu kultūras tradīciju.

Sabiedriskajam medijam blakus visām citām ir arī izklaidējošā funkcija, taču neveiksmīga joka rezultātā izklaidējošas funkcijas galvenais uzdevums – sociālās spriedzes mazināšana – netiek izpildīts, bet gluži pretēji, katalizējas jauns iegansts, kas liek apšaubīt sabiedrisko mediju darbības motīvus un darba kvalitāti. Tas gan nenozīmē, ka sabiedriskos medijos nedrīkstētu jokot un lietot humora žanram raksturīgās publicistikas formas. Taču to lietojumam ir jābūt īpaši pārdomātam un izsvērtam, ņemot vērā sabiedrisko mediju īpašo lomu sabiedrībā, tā funkcijas un misiju strādāt visas sabiedrības interesēs.

Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons

vērš uzmanību:

[5] Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds atzinumus sniedz normatīvo aktu definētajās kompetences robežās un izmantojot sabiedrisko mediju redakcionālās vadlīnijas un Rīcības un ētikas kodeksu normas, kas attiecas uz profesionālo ētiku un tās ievērošanu redakcionālajos lēmumos un profesionālajās procedūrās, kas veiktas sabiedrisko mediju satura veidošanas procesā. Nedz normatīvie akti, nedz sabiedrisko mediju redakcionālās vadlīnijas un LTV Rīcības un ētikas kodekss nedod ombudam tiesības sniegt iesniegumā minēto apstākļu juridisko izvērtējumu.

Izvērtējot konstatēto, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons
atzīst:

[6] Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma 3. panta trešajā daļā noteiktais sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības pamatprincips – *Sabiedriskie elektroniskie plašsaziņas līdzekļi savas programmas un pakalpojumus veido atbilstoši augstām ētikas un kvalitātes prasībām, nodrošinot žurnālistikas izcilību un ievērojot visaugstākos starptautiskos profesijas un kvalitātes standartus* – ir integrēts un izvērts Latvijas sabiedrisko mediju redakcionālajās vadlīnijās definētajās vērtībās – *vārda brīvība, neatkarība, patiesums, godprātība un atklātība, atbildīgums*, sabiedrisko mediju darbības profesionālajos principos – *precizitāte, objektivitāte, faktu nošķiršana no viedokļiem, viedokļu daudzveidība, radošums, izvairīšanās no stereotipizācijas, auditorijas iesaiste*, kā arī to redakcionālajās vadlīnijās raidījumu un cita satura veidošanai, no kurām šī Iesnieguma kontekstā izceļama ir *cilvēka cieņas* ievērošanas prasība.

Skat. izmantojot zemāk norādīto tīmekļa vietnes saiti:

<https://ltv.lsm.lv/satura-veidosana/sabiedrisko-mediju-redakcionalas-vadlinijas>.

Ņemot vērā, ka uz Komiksu kā humora žanru nav iespējams attiecināt visas tās prasības, kas ir attiecināmas uz faktos balstītu žurnālistikas saturu, ombuds izvērtēja šī Komiksa satura un tā veidotāju rīcības godprātību un atbildīgumu, kā arī cilvēku cieņas prasības ievērošanu publikācijā. Izvērtējuma rezultātā ombuds neatzīst Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu un to pārvaldības likuma 3. panta trešajā daļā noteiktā sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības pamatprincipa pārkāpumus LSM.lv 2024. gada 30. novembrī publicētā komiksa “Ziemas pasaka: Par gaismu” saturā.

Izvērtējot atzīto, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu ombuds Edmunds Apsalons
iesaka:

[7] LSM.lv mērķtiecīgi un sistemātiski attīstīt un pilnveidot humora žanram piederīgu saturu, t.sk. veidojot regulāras karikatūru un komiksu sērijas, lai šāda veida publikācijas sabiedriskajos medijos atbilstu visaugstākajām ētikas prasībām un kļūtu par paraugu neizskarošam, labvēlīgam, bet vienlaicīgi domāšanu rosinošam un sociālo spriedzi mazinošam humoram. Ņemot vērā, ka šī žanra publikācijām ir iespējamās dažādas interpretācijas, kļūdas un neveiksmes, sniegt rūpīgus redakcionālus skaidrojumus izvēlētajām tēmām un mākslinieciskajiem paņēmieniem, tādējādi veicinot sabiedrības medijpratību.

Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas

līdzekļu ombuds

(*paraksts*)*

Edmunds Apsalons

*DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR
LAIKA ZĪMOGU